

بررسی جرم شناختی قاچاق سوخت در پرتو سیاست جنایی

(تاریخ دریافت ۱۴۰۲/۰۳/۱۷، تاریخ تصویب ۱۴۰۲/۰۸/۱۲)

دکتر حسین یاراحمدی^۱

دارنده تدریس پژوهشگر برتر از موسسه قانون یار در سال ۱۴۰۲

فرشته اسدالهی نودهی

دانشجوی مقطع کارشناسی ارشد رشته حقوق جزا و جرم شناسی؛ موسسه آموزش عالی فاران مهر دانش،

کارمند شعبه پنجم دادگاه نظامی یک استان تهران

چکیده

با توجه به این که یکی از معضلات دست به گریبان کشورهای دارای منابع طبیعی همچون نفت و گاز در جهان؛ قاچاق سوخت می باشد این موضوع از مواردی به حساب می آید که از چالش های پیش رو در سیاست های تقنین دستگاه های تدوین کننده قوانین مرتبط با قاچاق و برخورد با مرتکبین آن ها می باشد. از این رو باید در نظر داشت که ضرورت اتخاذ سیاست هایی به منظور پیشگیری های مرتبط با آن از سوی دستگاه های تعقیب کننده مرتکبان جرایم مزبور موضوعی بسیار مهم می باشد که در گرو الزامات بین المللی، کشورها باید بدان توجه نمایند. به همین سبب این مقاله با رویکردی توصیفی - تحلیلی سعی دارد تا به این سوال پاسخ دهد که در حقیقت چه نوع سیاست هایی از سوی قانون گذار در قالب اقدامات پیشگیرانه قادر خواهد بود تا آمار جرایم مزبور را کاهش یا متوقف نماید. بنابراین در یک فرضیه کلی باید به این مهم اشاره نمود که توجه به اتخاذ سیاست های پیشگیرانه وضعی و اجتماعی در گرو الزامات بین المللی با تکیه بر اصول و موازین عرفی و شرعی در کشورمان شرایط به گونه ای رقم خواهد خورد تا با بهره گیری از حوزه های کیفری و غیر کیفری موثر؛ روند ارتکاب رفتارهای مزبور کاهش پیدا نماید.

واژگان کلیدی: قاچاق سوخت، سیاست جنایی، قاچاق فرآورده های نفتی، الزامات بین المللی، پیشگیری وضعی، پیشگیری اجتماعی

^۱ نویسنده مسئول

مقدمه

وجود ذخایر عظیم نفتی در کشور به رغم وجود پالایشگاه هایی که توان تولید سوخت های ترکیبی بسیاری را در کشور دارا و عرضه می دارند و همچنین گستردگی عظیم مرزهای جغرافیایی با کشورهایی که از وجود این موهبت الهی بی بهره می باشند، خود عامل مهم در بروز چالش هایی غیر قانونی همچون شکل گیری رفتارهایی با عنوان انتسابی قاچاق سوخت می باشد. کم هزینه بودن دسترسی به سوخت در کشور برای مردم و همچنین قیمت بالای سوخت در کشورهای مجاور موضوعی بوده است که مرتکبان این جرایم را بر آن داشته است تا با ارتکاب این رفتار در کوتاه ترین زمان سود هنگفتی را از آن خود نمایند. پدید قاچاق سوخت همچون سرطان در بطن کشور وجود دارد و بسیاری از پدیده های اقتصادی، سیاسی و یا اجتماعی در طول ده ه های گذشته به افزایش ارتکاب آن از سوی مرتکبین جرایم سازمان یافته دامن زده است. مهم ترین عامل و ثمره این جرم را می توان در گرو عدم توازن اقتصادی در کشور، بر هم زدن تعادل بازار رقابتی، رخنه ارتشاء و اختلاس در دستگاه های دولتی و تقویت باندهای سازمان یافته به منظور ارتکاب جرایم مرتبط با قاچاق سوخت تلقی نمود. شناخت سرچشمه شکل گیری این جرم نقش مهم و فراینده ای در مبارزه با این پدیده ایفاء خواهد نمود. تقاضا در دریافت سوخت موضوعی می باشد که عرضه کنندگان سوخت را به چالش کشانده است. پیوسته افرادی در راستای تقاضای دریافت سوخت در کشورهای همسایه؛ تامین کنندگان غیر مجاز داخلی را تحریک و تطمیع به ارتکاب جرایمی در این رابطه می نمایند. تدوین قوانین پیشگیرانه اجتماعی و وضعی از سوی دستگاه های قانون گذاری و تخصصی نمودن پلیس ها جهت برخورد با مرتکبین این جرایم نه تنها قادر نبوده از ارتکاب این جرایم بکاهد بلکه عدم توجه به ریشه های ارتکاب این جرایم همچون محدودیت های اقتصادی مرزنشین ها در تامین ما یحتاج خود نبوده بازدارندگی کافی در جهت مرتفع نمودن این قبیل جرایم ایفاء نماید. از این رو در این تحقیق سعی می شود با بررسی تقنینی پیرامون ارتکاب جرایم مرتبط با قاچاق سوخت در ضمن توجه به الزامات بین المللی؛ مراتبی را که در قالب اقدامات پیشگیرانه در این خصوص می

تواند منجر به کاهش یا توقف جرایم ارتكابی مرتبط با قاچاق سوخت می شود را مورد تبیین و بررسی قرار دهیم.

بخش اول: تبیین و بررسی جرم قاچاق سوخت

از واژه ترکی قاچماق به معنای فرار و زیرکی گرفته شده است قاچاق در لغت به معنای «قاچاق کلمه ربوده پنهانی عمل کردن تردستی گریزاندن و تخطی از قوانین و مقررات متداول دولت در وارد و صادر کردن کالا می باشد این واژه ترکی در معنای گریزاندن آمده است. از این رو برای شناخت هر چه بهتر معنا و مفهوم قاچاق و قاچاق سوخت مراتب را به صورت ذیل الذکر مورد تبیین و بررسی قرار می دهیم.

بند اول: تعریف قاچاق

دهخدا در لغت نامه خود آن را مأخوذ از زبان ترکی دانسته و آن را به معنای برده و ربوده و آنچه ورود آن به کشور یا معامله آن از طرف دولت ممنوع است تعریف نموده است. بر این اساس متاع قاچاق توسط ایشان به متاع ممنوع الورد یا ممنوع معامله و قاچاق کردن به گریزاندن از گمرک ادا نکردن باج مال التجاره را به پنهانی از عشار یا از راهی غیر مسلوک بردن تا ادای باج و گمرک آن نکنند آورده شده است. به عبارتی واژه قاچاق تحت عنوان خرید و فروش اجناس به طور غیر قانونی یاد شده و قاچاقچی را کسی تعبیر نموده آن د که به معاملات غیر قانونی می پردازد و کالا را از بیراهه برد و همچنین گریختن از وظیفه یا وضعیتی عنوان گردیده است (دهخدا، ۱۳۷۷)

در فرهنگ معین قاچاق به معنی کاری که بر خلاف قانون و به صورت پنهانی انجام گیرد و متاعی که معامله یا ورود آن به کشور ممنوع باشد نام برده شده و قاچاقچی نیز به کسی گفته می شود که امتعه ممنوع الورد را بدون کسب اجازه از دولت و پرداخت گمرک وارد کشور کند یا کسی که با کالاهای ممنوعه معامله کند و قاچاق کردن نیز به این معناست که متاعی را پنهانی وارد کشور کرده و عوارض گمرکی آن را نپردازیم و در نهایت قاچاقی نیز در مفهوم به نحو قاچاق حمل کردن با بطور پنهانی و غیر قانونی آمده است (معین، ۱۳۸۵) در جایی دیگر ماخوذ از ترکی تردستی کاری که پنهانی و با تر دستی انجام گیرد و خرید و فروش

کالاهایی که در انحصار دولت و یا معامله آن ممنوع می‌باشد، وارد و یا صادر کردن کالاهایی که ورود و صدور آنها ممنوع است. همچنین قاچاق در ترکی به معنای فراری است. قاچاقچی نیز در این فرهنگ لغت به کسی اطلاق شده است که اشیاء قاچاق را خرید و فروش میکند (رضویه ۱۳۸۸) در ترمینولوژی حقوق قاچاق در معانی زیر آمده است:

- حمل کالا از نقطه ای به نقطه ی دیگر که مخالف مقررات حمل و نقل باشد و قانون آنرا جرم بشناسد و همچنین خرید و فروش اجناس مذکور و یا نگهداری آنها و خود اجناس مذکور (لنگرودی ۱۳۷۸) دانشنامه حقوقی یادداشت ها قاچاق به انواع زیر تقسیم گردیده است.

- قاچاق جنگی: ارسال کالای مصرفی در جنگ به وسیله دولت بیطرف برای یکی از متخاصمین چه آذوقه باشد چه اسلحه یا مهمات

- قاچاق خارجی: حمل قاچاق از نقطه‌های به نقطه‌های که یکی در داخل کشور و دیگری در خارجه باشد.

- قاچاق داخلی: حمل قاچاق از نقطه ای به نقطه ای که هر دو در داخل کشور باشد. قاچاق عوارض ورود و صدور اجناس بدون دادن عوارض بلدی یا گمرکی قاچاقچی نیز فاعل فعل قاچاق است ولو یکبار این کار را کرده باشد و لازم نیست که حرفه او باشد (قزوینی، ۱۳۷۵)

الف- مفهوم اصطلاحی قاچاق

هر چند عموماً تعاریف اصطلاحی مشتمل بر مجموعه ای از تعاریف بر گرفته از دکترین و نظریات معمول و متعارف در علم مورد بحث می باشد اما به دلیل چند وجهی بودن موضوع قاچاق قانونگذار بجای ارائه تعریفی جامع مانع و متمایز کننده از قاچاق نسبت به دیگر جرائم ارتکاب دسته ای مشخص از اعمال مجرمانه را قاچاق تلقی کرده و در واقع فعل قاچاق را با مصادیق آن بیان کرده اند. به هر صورت قاچاق فعلی انسانی است و باید تعریفی مشخص و شفاف از آن به دست داد. در بند الف از ماده ۱ قانون مبارزه با قاچاق کالا و ارز مصوب سال ۱۳۹۲ راجع به تعریف قاچاق کالا و ارز آمده است هر فعل یا ترک فعلی است که موجب نقض تشریفات قانونی مربوط به ورود و خروج کالا و ارز گردد.

ب- مفهوم اصطلاحی قاچاق سوخت

قاچاق سوخت در زمره قاچاق صادراتی به شمار می آید در این راستا بند خ ماده ۱ و تبصره آن اذعان می دارد: ارزش کالای قاچاق خروجی عبارت است از قیمت آزاد کالا در نزدیک ترین بازار داخلی عمده فروشی محل کشف به اضافه هزینه حمل و نقل و هزینه هایی مانند عوارض ویژه صادراتی و کلیه یارانه هایی که به آن کالا تعلق میگیرد و تبصره ماده ۱ که مقرر داشته فهرست و ارزش کالای قاچاق خروجی مربوط به فرآورده های نفتی و محصولات پتروشیمی حسب مورد متناسب با بالاترین قیمت خرید کالا در بازارهای هدف و یا بر اساس بالاترین نرخ ارز رسمی کشور و سایر عوامل مؤثر توسط وزارت نفت و ستاد اعلام می شود. (قانون مبارزه با قاچاق کالا و ارز مصوب سال ۱۳۹۲)

در پاسخ به کمیسیون استفتائات و مشاوران حقوقی شورای عالی قضایی وقت در تاریخ ۱۳۶۲، ۲، ۱۹ پرسش مربوط به تعریف قاچاق چنین اشعار داشته است چنانچه کسی از مالی که موضوع درآمد دولت است بدون پرداخت آن درآمد استفاده نماید یا مالی را که ورود و صدور آن ممنوع است وارد یا صادر نماید یا مالی را که در انحصار دولت است از طریق توزیع نیمه دولتی تحصیل کند، وی مرتکب قاچاق شده است و نتیجتاً قاچاق عبارت است از مال موضوع درآمد دولت بدون پرداخت آن درآمد یا ورود و صدور مال ممنوع یا تحصیل اموال انحصاری از غیر مجرای دولتی بطور کلی قاچاق را میتوان جریان ورود کالا به کشور یا خروج مخفیانه آن از کشور به منظور نپرداختن مالیاتهای مربوط و دیگر نظارتهای دولتی دانست. (زینال زاده و همکاران ۱۳۷۵) ماده ۲۹ قانون آیین نامه امور گمرکی موضوعات قاچاق گمرکی را به شرح ذیل بیان کرده است.

الف) وارد کردن کالا به کشور یا خارج کردن آن از کشور به ترتیب غیر مجاز مگر آنکه کالای مزبور در موقع ورود با صدور ممنوع یا غیر مجاز یا مجاز مشروط نبوده و از حقوق گمرکی و سود بازرگانی و عوارض بخشوده شده باشد.

ب) خارج نکردن وسایط نقلیه با کالایی که بصورت ورود موقت یا ترانزیت خارجی وارد کشور شده به استناد اسناد خلاف واقع مبنی بر خروج آن وسایط نقلیه

ج) بیرون بردن کالای تجاری از گمرک بدون تسلیم اظهارنامه و پرداخت حقوق گمرکی و سود بازرگانی و عوارض خواه در حین خروج از گمرک یا بعد از کشف آن پس از خروج

د) تعویض کالای ترانزیت خارجی یا برداشتن از آن

ه) اظهار کردن کالای ممنوع الورد یا غیر مجاز تحت عنوان کالای مجاز یا مجاز مشروط با نام دیگر

و) وجود کالای اظهار نشده ضمن کالای اظهار شده

ز) خارج نکردن یا وارد نکردن کالایی که ورود یا صدور قطعی آن ظرف مهلت مقرر ممنوع یا مشروط باشد.

ح) اظهار کردن کالای مجاز تحت عنوان کالای مجاز دیگری که حقوق گمرکی و سود بازرگانی و عوارض آن کمتر است یا نام دیگر با استفاده از اسناد خلاف واقع برای این منظور

ت) بیرون بردن کالا از گمرک با استفاده از شمول معافیت با تسلیم اظهارنامه خلاف یا اسناد خلاف واقع

ی) اظهار خلاف واقع در مورد کمیت و کیفیت کالای صادراتی به نحوی که منجر به خروج غیر قانونی ارز از کشور گردد.

از نظر ماهوی قاچاق به دو شکل انجام می گیرد. در شکل نخست عوامل تجارت غیر قانونی کالاهایی را به طور غیر رسمی و مخفیانه بدون پرداخت عوارض گمرکی و رعایت ضوابط تجاری وارد کشور نموده و یا از آن خارج می نمایند در شکل دوم امکان دارد عوامل تجارت قانونی فعالیت تجاری قانونی خود را پوششی برای انجام اعمال متقلبانه قرار دهند و با دست کاری در اسناد تجاری به قاچاق بپردازند به این حالت شبه قاچاق گفته می شود. قانون مجازات اسلامی ایران قاچاق را جرمی مشمول تعزیرات حکومتی می داند. (جلیل پیران؛ ۱۳۹۷: ۱۸)

بند دوم: تعریف سوخت

در فرهنگ فارسی معین ماده قابل احتراق مانند ذغال، نفت بنزین و جزء آنها اطلاق گردیده است و در معنای دورتر به مفهوم از بین رفتن بخشی از محصول ملک یا تمام آن بر اثر کم آبی و جزء آن بکار رفته است (معین، ۱۳۸۵)

بند سوم: مرز و مفاهیم وابسته به آن

از جمله مفاهیمی که در عرصه مقابله با قچاق و حتی در بحث عوامل وقوع قاچاق سوخت ناگزیر با آن رو به رو خواهیم شد، مفهوم مرز و به ویژه وضعیت مرزها می باشد. در این بند بر این مفهوم توضیحاتی به مخاطبین عرضه می نماییم. پس از تعیین خطوط مرزی فعلی ایران با کشورهای همسایه و تنظیم قراردادهای مشترک انتظامات مرزی، رسیدگی و حل و فصل مسایل مرزی به عهده مرزبانان خودی و مرزبانان کشورهای همسایه محول و حدود اختیارات آنان در قراردادها تعیین شده است، و بدین ترتیب پاسگاه های مرزی و مرزبانی ها و سازمان مرکزی مرزبانی اداره کل مرزبانی پایه گذار گردید. برابر بند ۱۰ مراقبت و کنترل مرزهای جمهوری « از ماده ۴ قانون ناجا، مصوب مجلس شورای اسلامی در سال ۱۳۶۹، مراقبت و کنترل از مرزهای جمهوری اسلامی ایران، اجرای معاهدات و پروتکل های مصوبه مرزی و استیفای حقوق دولت و اتباع مرزنشین جمهوری اسلامی ایران در مرزها و محدوده انحصاری اقتصادی دریاها. (قانون ناجا مصوب ۱۳۶۹) از وظایف نیروی انتظامی می باشد. به نوشته برخی نویسندگان، مفهوم مرز از جمله مفاهیمی است که از ایران باستان به دنیای باختری و اروپا رسوخ پیدا کرد و کورش بزرگ اولین ترسیم کننده مرز در ساتراپ های موجود در آن زمان به شمار می رود. ناگفته نماند ساتراپ فقط گویای یک تفکیک سیاسی نبوده و نمایانگر جغرافیای فرهنگی، اقتصادی در ابعاد گوناگون نیز به شمار می آمده است و اطلاق شاهنشاه به کورش بزرگ در بر دارنده احترام به استقلال سیاسی و فرهنگی مردمان گوناگون مشترک، المنافع فدارسیون بوده و به همین سبب شاهنشاه مدعی دین ویژه ای نیز نمی شد. (مجتهد زاده، ۱۳۸۹) از این رو برخی از اصطلاحات مرزی به شرح ذیل می باشد:

الف- مرز

آخرین حد قلمرو حاکمیت زمینی، هوایی و دریایی هر کشور را مرز میگویند یا آخرین حد قلمرو زمینی هوایی دریایی و تحت الارض هر کشور را مرز گویند (مجتهد زاده ۱۳۸۹)

ب- مرزبان

مرزبان افسری است از نیروی انتظامی که با دریافت استوارنامه از وزارت امور خارجه در مرز گمارده می شود تا علاوه بر استقرار نظم و امنیت در مرز و کنترل و

مراقبت از خط مرز با استناد به قراردادهای مشترک مرزی با کشور همسایه با برقراری ارتباط با همتای خود در آنسوی مرز نسبت به حل و فصل مسائل مرزی و حفظ استیفای حقوق دولت و مرزنشینان اقدام نماید. در ساختار جدید مرزبانی ناجا فرمانده هنگ های مرزی به عنوان مرزبان درجه یک و گروهان های مرزی مرزبان درجه دو محسوب می شود (مجتهدزاده، ۱۳۸۹)

بخش دوم: عناصر متشکله در جرم قاچاق سوخت

در حال حاضر عنصر قانونی قاچاق سوخت را باید در ماده ۱۸ قانون قاچاق کالا و ارز مصوب ۱۳۹۲/۳/۱۰ و ماده ۱۱۳ قانون امور گمرکی مصوب ۹۰/۸/۲۲ جست وجو نمود و مرتکبین این جرم را با استناد به قوانین مذکور مجازات نمود.

بند اول: عنصر قانونی

عنصر قانونی قاچاق سوخت را می توان در قانون قاچاق کالا و ارز مصوب ۱۳۹۲/۳/۱۰ تلقی نمود. بر مبنای این قانون هر شخص که مرتکب قاچاق کالا و ارز و حمل و یا نگهداری آن شود، علاوه بر ضبط کالا یا ارز، به جریمه های نقدی زیر محکوم می شود :

الف- کالای مجاز: جریمه نقدی یک تا دو برابر ارزش کالا

ب - کالای مجاز مشروط: جریمه نقدی معادل یک تا سه برابر ارزش کالا

پ - کالای یارانه های: جریمه نقدی معادل دو تا چهار برابر ارزش کالا

تبصره ۱- عرضه و فروش کالای قاچاق موضوع این ماده جرم محسوب و مرتکب به حداقل مجازات های مقرر در این ماده محکوم می شود. (ماده ۱۸ قاچاق کالا و ارز مصوب ۱۳۹۲)

در صورتی که کالاهای مجاز، مجاز مشروط، یارانه های و یا ارز به نحو سازمان یافته قاچاق شود، علاوه بر مجازات های موضوع ماده (۱۸) این قانون، حسب مورد مرتکب به مجازات های زیر محکوم می شود.

الف- چنانچه ارزش کالای مجاز یا مجاز مشروط تا یکصد میلیون (۱۰۰.۰۰۰.۰۰۰) ریال باشد به نود و یک روز تا شش ماه حبس و در صورتی که ارزش کالا بیش از مبلغ مذکور باشد، به بیش از شش ماه تا دو سال حبس

ب- چنانچه ارزش کالای یارانه‌های یا ارز تا یکصد میلیون (۱۰۰.۰۰۰.۰۰۰) ریال باشد به دو سال تا پنج سال حبس و در صورتی که ارزش کالا بیش از مبلغ مذکور باشد به حداکثر مجازات مذکور در این بند تبصره- کسانی که در جرائم فوق نقش سازماندهی، هدایت و یا سردستگی گروه سازمانیافته را برعهده دارند، حسب مورد به حداکثر مجازاتهای مقرر در بندهای (الف) و (ب) محکوم میشوند.. (ماده ۲۹ قاچاق کالا و ارز مصوب ۱۳۹۲)

بند دوم: عنصر مادی

باتوجه به اینکه قوانین موجود و مربوط به جرم قاچاق، در مواردی خرید و فروش، تولید و ساخت و نگهداری، اختفاء، صید، قطع اشجار، تغییر مصرف را علاوه بر ورود و صدور غیر قانونی به عنوان عنصر مادی جرم قاچاق اعلام نموده، لذا عنصر مادی جرم قاچاق را در بخش مربوط به اماکن گمرکی و خارج از اماکن گمرکی و نیز در دستورالعمل پیشگیری از قاچاق و عرضهی خارج از شبکه فرآورده های نفتی یارانه‌های و شیوه های مبارزه با آن مورد بررسی قرار می دهیم.

۱- عنصر مادی جرم قاچاق در اماکن گمرکی

ماده ۲۹ قانون امور گمرکی در یازده بند موارد بزه قاچاق را مقرر نموده است که در ده بند آن که مربوط به تحقق این جرم در اماکن گمرکی است به شرح ذیل می پردازیم:

(وارد کردن کالا به کشور یا خارج کردن کالا از کشور به ترتیب غیر مجاز، مگر آنکه کالای مزبور در موقع ورود یا صدور ممنوع یا غیر مجاز یا مجاز مشروط نبوده و از حقوق گمرکی و سود بازرگانی و عوارض بخشوده باشد.)؛ منظور از عبارت «ترتیب غیر مجاز» مندرج در بند ۱ ماده ۱ قانون مذکور این است که به نحوی کالا وارد و یا از کشور خارج شود که از دید مأمورین مخفی بماند نظیر اقداماتی که به عنوان جاسازی صورت میگیرد البته بهنظر میرسد مواردی را نیز که کالا خارج از مکان گمرکی در نظر گرفته شده مثلاً از بیراه ه ها وارد یا خارج می شود نیز شامل شود. چرا که در مناطق مرزی برای هر حوزه یا مسافتی از مرز معمولاً یک مکان گمرکی جهت کنترل ورود و خروج تعیین شده است. لذا میتوان گفت ترتیب غیرمجاز هم شامل مواردی است که کالا را از دید مأموران کنترل ورود و

خروج گمرک مخفی نگه میدارد و به صورت مخفیانه وارد یا خارج میکنند و هم مواردی که کالاها دقیقاً از آن مکان تعیین شده جهت کنترل، وارد یا خارج نمی شوند. حال اگر کالایی به ترتیب یا از طریق یاد شده به کشور وارد شده باشد،^۱ میتواند قاچاق گمرکی محسوب گردد. البته در قسمت دوم بند یک ماده ۲۹ یک استثناء وجود دارد که عبارت است از: « مگر کالا موقع ورود یا صدور ممنوع یا غیرمجاز یا مجاز مشروط نبوده و از حقوق گمرکی و سود بازرگانی و عوارض بخشوده باشد» که طبق ماده واحده مصوب ۸۲/۱۲/۲۸ راجع به قانون یکسانسازی تشریفات ورود و خروج کالا و خدمات از کشور لغو شده است. بدیهی است قید مجاز در مقابل ممنوع الورد قرار دارد بنابراین اگر کالا در ردیف کالاهای مجاز باشد، ولی از لحاظ انطباق با استانداردهای ملی و اجباری یا بهداشت و قرنطینه و سایر قیود مغایر باشد باز هم در حکم کالای مجاز نمیباشد و ورود آن به طریق یا ترتیب غیر مجاز از مصادیق قاچاق گمرکی محسوب میگردد. به نظر میرسد عنصر مادی قاچاق کالاهایی که به موجب قوانین متفرقه کالای ممنوع الورد و ممنوعالصدور و غیرمجاز یا مجاز مشروط باشند.

۲- عنصرمادی جرم قاچاق در قانون گمرکی مصوب ۱۳۹۰/۸/۲۲

با عنایت به اینکه در ماده ۱۶۵ قانون جدید گمرکی، صراحتاً قانون امور گمرکی مصوب ۱۳۵۰ و آییننامه اجرایی آن نسخ گردیده است، لذا در فصل دوم از بخش هشتم قانون جدید، در ماده ۱۱۳، موارد زیر را قاچاق گمرکی محسوب نموده است که با توجه به مشابهت با موارد مذکور در قانون ۱۳۵۰ از شرح آنها خودداری می نمایم. بر اساس ماده ۱۱۳ قانون جدید گمرکی موارد ذیل قاچاق گمرکی محسوب می گردند:

الف. کالایی که از مسیر غیر مجاز یا بدون انجام تشریفات گمرکی به قلمرو گمرکی وارد یا از آن خارج گردد. همچنین کالاهایی که بدون انجام تشریفات گمرکی از مسیرهای غیر مجاز وارد کشور شود و در داخل کشور کشف گردد.

تبصره: منظور از مسیر غیرمجاز، مسیرهایی غیر از موارد مندرج در تبصره ۱ ماده ۱۳۰ این قانون است.

ب. خارج نکردن وسایل نقلیه و یا کالای ورود موقت، ورود موقت برای پذیرش،

عبور خارجی و مرجوعی ظرف مهلت مقرر از قلمرو گمرکی و عدم تحویل کالای عبور داخلی شخص ظرف مهلت مقرر جز در مواردی که عدم خروج یا عدم تحویل به گمرک و یا ترخیص قطعی، عمدی نباشد.

تبصره: ارائه اسناد خلاف واقع که دلالت بر خروج وسایل نقلیه و کالا از قلمرو گمرکی و یا تحویل آنها به گمرک داشته باشد، نیز مشمول مقررات این بند است.

پ. بیرون بردن کالای تجاری از اماکن گمرکی بدون اظهار یا بدون پرداخت یا تأمین حق ورودی، خواه عمل درحین خروج از اماکن گمرکی یا بعد از خروج کشف شود. هرگاه خارجکننده غیر از صاحب کالا یا نمایندگی قانونی او باشد، گمرک عین کالا و در صورت نبودن کالا، بهای آن را از مرتکب میگیرد و پس از دریافت وجوه گمرکی مقرر، به صاحب کالا متسرد میدارد و مرتکب طبق مقررات کیفری تعقیب می شود.

ت. کالای عبور خارجی که تعویض یا قسمتی از آن برداشته شود.

ث. کالایی که ورود یا صدور آن ممنوع است تحت عنوان کالای مجاز یا مجاز مشروط و با نام دیگر اظهار

شود. کالای عبوری مشمول تبصرهی ۲ ماده ۱۰۸ این قانون می شود.

ج. وجود کالای اضافی همراه کالای اظهار شده که در اسناد تسلیمی به گمرک ذکری از آن نشده است، مشروط به آنکه کالای اضافی، از نوع کالای اظهار شده نباشد. کالای اضافی موضوع ماده ۵۴ این قانون از شمول این بند مستثنی است.

چ. وسایل نقلیه و کالایی که صدور قطعی آن ممنوع یا مشروط است به عنوان خروج موقت یا کابوتاژ اظهار شده است و ظرف مهلت مقرر به قلمرو گمرکی وارد نگردد. موارد قوه قهریه و مواردی که عدم ورود کالا عمدی نیست، از حکم این ماده مستثنی است.

ح. کالای مجاز یا مجاز مشروطی که تحت عنوان کالای مجاز یا مجاز مشروط دیگری که جمع حقوق ورودی و ورودی آن کمتر است و با نام دیگر و با استفاده از اسناد خلاف اظهار شود.

خ. کالا با استفاده از شمول معافیت با تسلیم اظهارنامه خلاف واقع یا اسناد غیرواقعی و یا با ارائه مجوزهای جعلی به گمرک اظهار شود.

د. کالای جایگزین شده ممنوع الصدور یا شروط یا دارای ارزش کمتری که با کالای صادراتی که برای آن پروانه صادر گردیده است، تعویض شود.
ذ. کالای مورد معافیتی که بدون رعایت مقررات ماده ۱۲۰ این قانون به دیگری منتقل شود.

۳- عنصر مادی قاچاق سوخت در قانون قاچاق کالا و ارز مصوب ۱۳۹۲/۳/۱۰

هر فعل یا ترک فعلی است که موجب نقض تشریفات قانونی مربوط به ورود و خروج کالا و ارز گردد در مبادی ورودی یا هر نقطه از کشور حتی محل عرضه آن در بازار داخلی کشف شود و براساس این قانون و یا سایر قوانین، قاچاق محسوب می شود (ماده ۱ قانون قاچاق کالا و ارز مصوب ۱۳۹۲)

۴- عنصر مادی قاچاق سوخت در دستورالعمل پیشگیری از قاچاق و عرضهی

خارج از شبکه فرآورده های نفتی یارانه های و شیوه های مبارزه با آن.

اگر چه به صراحت و وضوح مطالب مطرح شده درخصوص عنصر مادی جرم قاچاق کالا در قوانین و مقررات موضوعه قبلاً بررسی گردید، در دستورالعمل فوقالذکر نمیتوان مطالب را دوباره بیان نمود ولیکن مصادیقی در این دستورالعمل بیان گردیده که شباهت بسیار زیادی با آنچه در موارد قبلی مطرح شد، به همین لحاظ به ذکر چندین مورد از آن مصادیق میپردازیم:

۱. هرگونه جابهجایی سهمیه ممنوع است. مصرفکننده لازم است سهمیه تخصیصی را در محل مشخص شده مستقیماً به مصرفی که درخواست نموده است برساند و در صورت خودداری از دریافت فرآورده به مقدار سهمیه حواله صادره شده یا عدم مصرف سهمیه دریافتی حداکثر ظرف دو ماه نزد شرکت پخش منطقهای مربوط ابطال یا عین فرآورده را مرجوع نماید. در واقع مصداق جابه جایی سهمیه که در ماده ۱ دستورالعمل مطرح گردیده است، ممنوع بوده و مصرفکنندهای که اقدام به جابهجایی سهمیه نماید، براساس ماده ۳ دستورالعمل با وی برخورد خواهد شد .

۲. در ماده ۱۴ دستورالعمل به این موضوع تصریح گردیده است. که « به جز صادرات رسمی وزارت

نفت و شرکتهای تابعه (که بیش از ۵۰ درصد از سهام آن متعلق به وزارت نفت

باشد) که از مبادی رسمی وزارت نفت انجام میگیرد، هرگونه اظهار، ترخیص و صادرات فرآورده های فوق به خارج از کشور فقط از گمرکهای مرزی زیر تکه توسط گمرک ایران اعلام گردیده است، مجاز، و در سایر مبادی از جمله بازارچه های مرزی ممنوع است:

۱- جلفا

۲- بازرگان

۳- بندر امام خمینی (ره)

۴- بندر شهید رجایی

۵- دوغانرون

۶- میرجاوه

۷- آستارا

۸- خسروی

۹- بندر بوشهر

۱۰- نوردوز

۱۱- رازی

۱۲- مهران

۱۳- باشماق

۱۴- خارک

۳. ماده ۲۱ دستورالعمل حمل هرگونه سوخت اضافه بر باک سوخت برای خودروها را ممنوع اعلام نموده است «داشتن باک اضافه و یا هرگونه حمل سوخت اضافه بر باک استاندارد برای خودروها اعم از اینکه به صورت باک اضافی، جاسازی در خودرو، حمل ظروف و یا به هرطریق دیگر باشد، ممنوع است و نیروی انتظامی موظف است به محض مشاهدگی خودروی متخلف را متوقف و به شرح ذیل اقدام نماید...».

۴. شرکت پخش موظف است مسیر حرکت هر خودروی حامل مواد نفتی شامل ذکر نام شهرستانهای اصلی مسیر از مبدأ تحویل تا نقطه واگذاری، هم چنین زمان تحمیل سوخت به راننده را در مبادی انبارهای شرکت نفت دقیقاً

مشخص و در بارنامه قید نماید و راننده میباید در متن بارنامه متعهد گردد که دقیقاً در مسیر و زمان قید شده در بارنامه، حرکت کند و سوخت را در زمان مقرر و به نقطه‌ی مقصد پیشبینی شده تحویل دهد.... در ماده ۳۱ دستورالعمل «انحراف از مسیر توسط رانندگان و پیمانکاران را ممنوع است و متخلفان حسب مورد با توجه به تعهدات خود در قرارداد اولیه با شرکت پخش و التزام به رعایت و تمکین از آییننامه رسیدگی به تخلفات توزیع و فروش فرآورده های نفتی به ترتیب زیر جریمه میشوند...».

۵. ماده ۳۸ دستورالعمل اشاره میدارد «هرگونه حمل منبع و ظرف اضافی سوخت توسط شناورها ممنوع است و واحدهای انتظامی موظفاند این گونه ظروف و منبعهای سوخت را جمعآوری و متخلفان را حسب مورد به ظن قاچاق یا عرضهی خارج از شبکه، تحت پیگرد قانونی قرار دهند.

۶. ماده ۴۲ دستورالعمل انحراف شناورها از مسیر را چنین بیان نموده است «هر شناوری که فرآورده های یارانه‌ای را به نقطه‌های دیگر غیر از مقصد انتقال دهد و یا از مسیر تعیین شده منحرف کند یا به فروش برساند، به ظن قاچاق یا عرضهی خارج از شبکه، متوقف میگردد».

۷. ماده ۵۵ دستورالعمل هر گونه صادرات یا فروش فرآورده های نفتی یارانه‌ای را از سهمیه داخل کشور در نقاط مرزی تحت هر عنوان ممنوع نموده است و وزارت نفت را موظف به انجام اقدامات لازم برای پیشگیری از قاچاق سوخت و پاسخ قانونی به تقاضای فرآورده های نفتی نموده است.

بند سوم: عنصر روانی

حقوق جزا تا پایان قرن دوازدهم به انسان تنها به عنوان یک ابزار در ایجاد صدمه می نگریست و در مجازات کردن او توجهی به سوء نیت و عنصر روانیاش نداشت. اما در حقوق جزای امروز مجرد ارتکاب عمل مجرمانه و ایراد صدمه به دیگری باعث ایجاد مسئولیت جزایی نمیگردد. بلکه در اکثریت قاطع جرایم، علاوه بر این، وجود عنصر روانی نیز لازم میباشد. عنصر روانی، سومین رکن یا عنصر از ارکان تشکیلدهنده جرایم میباشد و شخص مرتکب زمانی مسؤولیت کیفری خواهد داشت که در ارتکاب عمل مجرمانه قصد و سوءنیت مجرمانه داشته و

عنصر روانی جرم تحقق یابد.

قصد را معمولاً به «اراده متمایل به یک هدف مشخص» تعریف میکنند. به عبارت دیگر «اراده هدایت شده» به سوی هدف معینی را قصد میگویند. در حقوق جزا «قصد مجرمانه» را میتوان به میل و خواستن قطعی و منجر به انجام عمل و یا ترک عملی دانست که قانون آن را نهی کرده است.

باید به این نکته توجه داشت که قصد با انگیزه متفاوت است که نباید با هم اشتباه شوند، بدون قصد جرایم عمدی تحقق پیدا نمیکنند و قصد از عناصر مهم و اصلی جرم است ولی انگیزه در تحقق جرم تأثیری نداشته و تنها ممکن است از جهات مخففه (موضوع بند سوم ماده ۲۲ قانون مجازات اسلامی) به شمار آید. لازم به ذکر است که قصد مجرمانه به تنهایی در هیچ موردی جرم نیست، مثلاً صرف همراه داشتن کالای مجاز در داخل کشور ولو به قصد قاچاق جرم نمیباشد. مگر آنکه عملیات انجام شده درحد عملیات مقدماتی شروع به جرم تلقی شود و آن هم در صورتی که قانون شروع به آن را جرم و قابل مجازات بداند. در جرم قاچاق کالا نیز عنصر معنوی یاروانی سومین عنصر و رکن تشکیلهنده آن محسوب میگردد و از شرایط تحقق جرم قاچاق، اثبات سوء نیت یا قصد مجرمانه فاعل جرم میباشد. بزه قاچاق، از جمله جرایم عمدی است و برای تحقق عنصر معنوی جرم عمدی قاچاق کافی است که مرتکب آگاهانه و با علم به ممنوعیت خارجکردن یا واردکردن و حمل و نقل و خرید و فروش و نگاهداری اموال موضوع قاچاق، قصد و نیت مجرمانه خود را بروز نماید. تحقق عملیات اجرایی ملموس و محسوس خارجی مرتکب برای خارج کردن اموال موضوع قاچاق از کشور یا ورود آنها به کشور یا حمل و نقل و خرید و فروش و نگاهداری آنها، کاشف از عنصر روانی مجرمانه شخص مرتکب است. بنابراین برای تحقق عنصر روانی جرم قاچاق کافی است که بر دادگاه ثابت گردد که مرتکب به ترتیب غیرمجاز اقدام به خارج ساختن آن اموال از کشور یا وارد کردن آن به کشور یا حمل و نقل و خرید و فروش آن نموده است و حصول نتیجه مجرمانه شرط تحقق عنصر روانی جرم نمی باشد. به عبارت دیگر عنصر روانی بزه قاچاق، سوء نیت عام است بدین توضیح که شخص قاچاقچی، بخواهد عمل مجرمانهای را انجام دهد (اراده ارتکاب جرم) و عمل توأم

با قصد مجرمانه باشد (قصد مجرمانه) به عبارت دیگر قاچاقچی عالم و آگاه به عمل خلاف قانون خود و یا نامشروع بودن آن باشد. که این مقدار از آگاهی و معرفت به نامشروع بودن عمل خود، عمدعام میباشد که برای تحقق عنصر روانی بزه قاچاق کفایت میکند و نیازی به تحقق عمد خاص (قصد نتیجه یا ایراد ضرر به دولت) نمیباشد. البته لازم به ذکر است که مقصود از علم و آگاهی شخص به غیرقانونی بودن عمل خود این نیست که مجرم علیرغم اینکه عملی از طرف قانونگذار جرم تلقی شده و به اطلاع عموم با درج در روزنامه رسمی و رعایت تشریفات مربوطه گردیده. ادعای عدم آگاهی وی به جرم بودن عمل قابل پذیرش باشد، لذا جهل به قانون از طرف مجرم مسموع نبوده بلکه بیشتر این علم و آگاهی مربوط به جایی است که مثلاً مرتکب بزه قاچاق از طریق خرید و فروش اطلاعاتی از اینکه آن اموال به صورت قاچاق بدست آمده ندارد.

اما با توجه به اینکه عنصر معنوی به عنوان یکی از عناصر و ارکان متشکله جرم قاچاق باید اثبات شود معمولاً با توجه به نحوه عملکرد مجرم قابلیت احراز دارد. به طوری که پنهانکاری مجرم قاچاق مثلاً عبور کالاها از مبادی ورودی غیر مجاز نشاندهنده عنصر معنوی و سوءنیت وی میباشد و یا اینکه مجرم با اظهار خلاف یا با اسناد خلاف قصد بیرونبردن کالایی را از گمرک دارد که در این موارد، سوء نیت مرتکب آشکار میباشد.

حال اگر نماینده صاحب کالای تجاری بدون اطلاع از اسناد خلاف واقع با تعرفه و ارزش گمرکی خلاف کالا را اظهار نماید و صاحب کالا حقیقت امر را به وی نگوید نماینده فاقد قصد و عنصر معنوی جرم است و به اصطلاح بیخبر گیر افتاده است و اطلاع از ماهیت کار نداشته است و اگر حق‌العمل کار، ارزش کالا را طبق فاکتور اظهار کرده باشد و گمرک ارزش را در امر واردات زیاده‌تر بداند، حق‌العمل کار، قصد عنصر معنوی جرم را ندارد و صاحب کالا اعم از شخص حقیقی یا حقوقی مسئول است که اکثراً با علم و اطلاع فاکتورهای با ارزش کمتر را میگیرند و جزء اسناد ارائه میدهند و همین طور که ارزش کالای صادراتی که به میزان آن تعهد میسپارند حق‌العملکاران و نمایندگان اطلاعاتی ندارند. بلکه صاحب اصلی کالا از ارزش کالای خود که توسط مرکز توسعه صادرات ارزشگذاری میشود، اطلاع

دارد و تعهد میسپارد. اما در مورد اظهار کالا با تعرفه خلاف به وسیله حقالعمل کاران، عنصر معنوی جرم شامل صاحب کالا و حقالعمل کار هر دو شود. اما اگر مشخصات کالا شامل نام، تایپ، سریال و ساخت کشور و مکانیسم کالا باشد که فقط صاحب کالا از آن خبر دارد و معمولاً حقالعمل کاران و نمایندگان از آن بی خبر هستند، عنصر معنوی جرم در مورد آنها تحقق مییابد. (جلیل پیران؛ ۱۳۹۷)

بخش سوم: سیاست جنایی ایران در راستای شکل گیری جرم قاچاق سوخت

با توجه به این که مقنن قاچاق کالا را به عنوان جرم اعلام نموده است، جهت تنبیه و اصلاح مجرم و دفاع از جامعه و برقراری نظم اجتماعی برای مرتکبین این جرم مجازاتهایی را نیز تعیین نموده است که با عنایت به اصل قانونی برون جرایم و مجازات نیز در رسیدگی به جرم مذکور و محکومیت مجرم باید مجازاتهای تعیین شده لحاظ قرار گیرد و البته قانونگذار به قاضی رسیدگی کننده اجازه و اختیار داده که با ملاحظه وضعیت متهم و سابقه وی و نوع جرم ارتكابی میزان مجازات را با توجه به حداقل و حداکثرهای قانونی تعیین نماید. برای ارتكاب بزه قاچاق کالا و ارز که قاچاق سوخت نیز یکی از موارد آن میباشد، قانونگذار مجازاتهایی را احصاء نموده است که شاخصترین قانون در این مورد قانون قاچاق کالا و ارز مصوب ۱۳۹۲ میباشد که مجازاتهای نظیر ضبط کالا و جزای نقدی در مواد ۱۸ این قانون و حبس در مواد ۲۲ و ۲۸ و انفصال از خدمات دولتی این قانون احصاء نموده است. (جلیل پیران؛ ۱۳۹۷)

بخش چهارم: الزامات بین المللی در زمینه قاچاق سوخت

در عرصه های بینالمللی و الزامات شکل گرفته در نزد سازمانها و نهادهای بینالمللی، به طور خاص به مسأله قاچاق فرآورده های نفتی پرداخته نشده است. با این حال، الزاماتی که در زمینه مبارزه با قاچاق کالا، فساد ناشی از قاچاق، آثار و پیامدهای آن دیده میشود که به معنای وجود اصولی در این زمینه است. به طور مشخص، آموزه ها و الزامات بینالمللی بیانگر قواعدی کلی و البته توصیه های برای کشورهای عضو است که برای جبران خطرات ناشی از قاچاق میبایست برخی اصول را مدنظر قرار دهند. به علاوه اینکه، تحولات ناشی از پیشرفته شدن

بزهکاران و بزهکاری منجر به پیشرفت‌شدن بزه‌دیدگان، تدابیر واکنشگران پیشگیری از وقوع جرم شده است. لذا دولتها و مردم برای کنترل جرایم و پیشگیری از بزه‌دیدگی، از طریق بهکارگیری فناوریهای نوین سعی در افزایش خطر ارتکاب جرم، کاهش برانگیختگی مجرم، افزایش تلاش مجرم و... دارند. این موضوع به طور خاص میتواند شامل قواعدی باشد که به مسأله قاچاق فرآورده های نفتی نیز میپردازند. زیرا با پیشرفته شدن تجهیزات و وسایل قاچاق، لزوم بررسی شیوه ها و پیامدهای آن امری ضروری است. قوانین بین المللی در زمینه مبارزه با قاچاق، الزاماتی را برای دولتهای مختلف ایجاد میکند که جهت مقابله با فساد، بیکاری، افزایش فاصله طبقاتی، جرم و جنایت، نیازمند اتخاذ رویه های مختلفی است. با این حال، در زمینه قاچاق نیز پاسخ دولتها به تحرکات کنترل نشده در مرزها ادامه داشته تا به امری بسیار پیچیده و گسترده، همراه با بهکارگیری فناوریهای زیاد، مجازاتهای رو به افزایش و روشهای ابتکاری در کنترل مرزها تبدیل شد (Sharon, ۲۰۰۶:۹). به نظر میرسد قانون مبارزه با قاچاق کالا و ارز عمده‌تأثیر بر پایه تدابیر کنترلی و نظارتی سعی در سخت‌کردن دسترسی به آماج، افزایش خطر ارتکاب و در نهایت فرصت‌زدایی از بزهکاران بالقوه دارد. درواقع، اگر کاهش بیکاری امری مشکل باشد، در عوض تأثیرگذاری بر اوضاع و احوال مادی تشکیل‌دهنده فرصتهای بزهکاری امکانپذیر است (بچر و کلوز، ۱۳۹۲: ۱۴۰-۱۴۱). علاوه بر موارد مطرح شده، کنوانسیونها و اعلامیه های مختلف بین‌المللی در زمینه مبارزه با قاچاق، بیش از همه آثار و پیامدهای آن را مورد توجه قرار میدهند و از دولتهای عضو میخواهند که با بهکارگیری رویه های خاص خود، زمینه های شکلگیری قاچاق را از بین ببرند. به عنوان مثال، در ماده ۳۷ کنوانسیون مبارزه با فساد چنین بیان شده است: «هر کشور عضو، اقدامات مقتضی را اتخاذ خواهد نمود تا افرادی را که در ارتکاب جرم احراز شده بر طبق این کنوانسیون شرکت میکنند یا کردهاند، ترغیب نمایند تا اطلاعات مفید را به مراجع صلاحیتدار برای اهداف تحقیقاتی و استنادی ارائه دهند و کمک واقعی ویژه به مراجع صلاحیتدار نمایند تا به محروم کردن مجرمان از عواید جرم و پس گرفتن چنین عوایدی کمک شود» (کنوانسیون مبارزه با فساد، ۲۰۰۳:۲۵). به علاوه تسری قاچاق به کشورهای

مختلف بر اثر عوامل مختلفی از جمله مرزهای مشترک و جهانیشدن تجارت و تعریف آن به عنوان یکی از انواع جرایم سازمان یافته فراملی باعث شده تا کنوانسیونهای بینالمللی، الزامات آموزشی و دستوری را نیز سرلوحه برنامه های خویش قرار دهند. در همین زمینه، ماده ۲۹ کنوانسیون سازمان ملل متحد درباره جرایم سازمان یافته فراملی در حوزه های فنی و آموزشی چنین توصیه می کند:

تمامی کشورهای عضو، بر حسب ضرورت به منظور تدوین، توسعه و یا بهبود برنامه های ویژه آموزشی برای مجریان قانون، شامل دادستانها، قضات تحقیق و کارکنان گمرک و سایر کارکنان دستاورد کار پیشگیری، کشف و کنترل جرایم موضوع این کنوانسیون، اقدام خواهند کرد. این برنامه ها میتواند شامل مبادله و انتقال موقت کارکنان باشد. این برنامه ها به ویژه و تاحدی که قانون داخلی اجازه میدهد، به موارد زیر بپردازند:

- روشهای مورد استفاده در پیشگیری، شناسایی و کنترل جرایم موضوع این کنوانسیون؛
- مسیرها و فنون مورد استفاده اشخاص مظنون به دخالت در جرایم موضوع این کنوانسیون شامل مسیرها و فنون مورد استفاده در کشورهای ترانزیت، و تدابیری پیشگیرانه مناسب؛
- پایش جابجایی کالاهای قاچاق؛ و...» (کنوانسیون مبارزه با جرایم سازمان یافته فراملی ۲۰۰۰-۲۹).

به نظر میرسد اصول فوق میتوانند تعیینکننده سیاستهای جنایی بینالمللی در حوزه قاچاق فرآورده های نفتی نیز باشند. زیرا قاچاق فرآورده های نفتی، نوعی کالا به شمار میرود که میتواند باعث ایجاد فساد در کشورهای مختلف و حتی نظام بینالملل شود. از این منظر، قاچاق فرآورده های نفتی، سازمان یافته، فرامرزی و ضدحقوق و عوارض گمرکی و مقررات محدود ممنوعکننده ورود و خروج کالا از یک کشور است (احمدی، ۱۳۸۶: ۹۰). بدین ترتیب، کنوانسیونها و قوانین سازمان ملل به طور مشخص به قاچاق فرآورده های نفتی نپرداختهاند، اما توصیه ها و تأکیدات آنان در حوزه های مختلف حاکی از ارائه چارچوبهای لازم برای مقابله با جرایمی است که تحت عنوان قاچاق، تأثیرات مخربی بر زندگی ملتها میگذارند. به

عنوان مثال، ماده ۲ کنوانسیون سازمان ملل درباره قاچاق مواد مخدر و داروهای روانگردان، اهداف خاصی را بیان میکند که به دلیل قرار گرفتن موارد مزبور در زمره قاچاق کالا، قابل تعمیم به کالاهای نظیر نفت و فرآورده های نفتی نیز میباشند در این ماده چنین آمده است:

«۱- هدف کنوانسیون عبارت است از بسط همکاری بین اعضای آن بهنحوی که بتوانند با کارایی و اثر بیشتری ابعاد گوناگون مواد مخدر و داروهای روانگردان را که دارای یک قلمرو بینالمللی هستند، مورد بررسی قرار دهند. اعضای کنوانسیون در مقام اجرای تعهدات خود تدابیر لازم از جمله اقدامات قانونگذاری و اجرایی را در چارچوب مقررات اساسی سیستمهای قانونگذاری داخلی خود معمول خواهند داشت.

۲- اعضای کنوانسیون تعهدات خود تحت کنوانسیون را به شیوهای هماهنگ با اصول تساوی حاکمیت و تمامیت ارضی دولتها و عدم مداخله در امور داخلی دولتهای دیگر ایفا خواهند نمود» (کنوانسیون سازمان ملل متحد درباره قاچاق مواد مخدر و داروهای روانگردان، ۱۹۸۸: ۴).

ضمن اینکه نهادهای بینالمللی، علاوه بر در نظر گرفتن توصیه ها و الزامات مشخص در حوزه قاچاق کالا که میتواند شامل فرآورده های نفتی نیز باشد، راهکارهایی را نیز ارائه میدهند که البته بیش از همه جنبه های توصیه ای و غیر الزامآور دارند. یکی از مهمترین راهکارهایی که میتواند در حوزه سیاست جنایی غیرکیفری جای بگیرد، توجه به نقش مشارکت مردم در کاهش قاچاق است. از این منظر، پیشنهاد سیاست جنایی مشارکتی یا همراه با مشارکت وسیع جامعه مدنی، یعنی درنظر گرفتن آثار ضرورت حیاتی اهرمهای تقویتی و نهادهای واسط دیگری به غیر از نهاد پلیس یا قوه قضاییه، از یک سو به منظور اعتبار بخشیدن به طرح سیاست جنایی که قوه مجریه و قوه مقننه تهیه و تنظیم میکند و از سوی دیگر و به ویژه برای فراهم کردن زمینه اجرای آن، استفاده از قدرت رسانه ها، انجمنها و شهروندان در ایجاد اجماع حول یک سیاست جنایی ضروری است (لازرز، ۱۳۹۰: ۵۰). بدین ترتیب سیاستهای جنایی در حوزه قاچاق علاوه بر اینکه میتواند نقش نهادهایی از جمله پلیس بینالملل را نیز به مسائل قاچاق باز

کند، به نقش مردم و نهادهای مدنی در راستای کاهش آثار و پیامدهای قاچاق توجه نشان میدهد. از این منظر، برای نهادهای بین المللی آنچه حائز اهمیت است، توجه به کاهش فساد و کاهش فاصله طبقاتی است که سایر اقشار جامعه را از فرصتهای اجتماعی و سیاسی محروم نسازد. (پورعجم؛ ۱۴۰۲)

بخش پنجم: پیشگیری مرتبط با قاچاق سوخت

اساساً قاچاق، پدیده‌های یک علتی نیست بلکه محصول و پیامد مجموعه‌های از عوامل اقتصادی، فرهنگی، سیاسی و اجتماعی است؛ بنابراین کاهش پدیده قاچاق سوخت نیازمند برنامه‌های همه جانبه است. به طور کلی میتوان مسئله قاچاق اجتنابناپذیر بوده ولی قابل کنترل است. به هر حال سعی می شود در این پژوهشی یافته های پیشگیرانه مرتبط با جرم قاچاق سوخت را در قالب تلفیق دو عنصر پیشگیری وضعی و اجتماعی به صورت ذیل ذکر مورد تبیین و بررسی قرار داد.

بند اول: راهبردهای پیشگیرانه وضعی

الف - راهکارهای اقتصادی

از جمله راهکارهای اقتصادی میتوان به موارد ذیل اشاره نمود:

- (۱) استفاده بهتر از امکانات موجود و غنی مناطق مرزی و شکوفایی استعدادهای بالقوه در جهت جلوگیری از شغلهای قاچاق.
- (۲) در قاچاق نیز، یکی از دلایل روی آوردن افراد به قاچاق سوخت، بیکاری و نبود زمینه های لازم برای ایجاد اشتغال از طریق سرمایه گذاری مولد در اقتصاد کشور است. در همین حال، نبود مشاغل مولد در مناطق مرزی، موجب شده است که جوانان برای کسب درآمد به عوامل و مزدوران شبکه های قاچاق سوخت تبدیل شوند. به همین سبب، به نظر میرسد در کنار تجدیدنظر در ساختار اقتصادی کشور، به ویژه در مناطق مرزی ضرورت دارد که با کاهش مقررات و تشریفات زائد و هزینه های سرمایه گذاری زمینه جلب سرمایه ها در تولید فراهم شود و با ایجاد مشاغل جدید در شهرستانهای مرزی، هر دو هدف رشد سرمایه گذاری ملی و ایجاد اشتغال و نیز ممانعت از قاچاق سوخت تعقیب شود.
- (۳) جذب نیروی متخصص و جوان محلی برای گسترش فعالیتهای کشاورزی و ایجاد صنایع تبدیلی وابسته به آن با توجه به وجود امکانات طبیعی کشاورزی.

۴) ایجاد بازارچه های مرزی فعال که در آن روستاییان شهرستانهای مرزی در اولویت ارائه کالا و خدمات قرار گیرند.

ب- راهکارهای انتظامی

از جمله راهکارهای انتظامی میتوان به موارد ذیل اشاره نمود:

- ۱- هزینه های قاچاق سوخت در کشور نسبتاً پایین است، بالا بردن هزینه قاچاق سوخت از دیگر راهکارهای اساسی در جهت کاهش قاچاق سوخت در شهرستان های مرزی محسوب می شود؛ بنابراین دولت با ایجاد سازوکارهای گوناگون و اعمال تعزیری و قضایی سنگین برای مجرمان و سرکرده های اصلی قاچاق سوخت میتواند به کاهش این پدیده کمک کند.
- ۲- به جای شیوه های مبارزات فیزیکی، سیاستهای پیشگیرانه، مورد تأکید بیشتر قرار گرفته و به تنظیم و اجرای دقیق آن مبادرت گردد و همچنین به جای مباره با قاچاق سوخت ابتدا دولت با عوامل شکلگیری قاچاق مبارزه نماید تا قاچاق ریشهکن شود.
- ۳- برخورد جدی با تخلف ورشوگیری مأمورین نیروی انتظامی در بازرسی از گلوگاه ها.
- ۴- پرداخت وجوه حقالکشف قانونی به مأمورین واحد کشف و مخبرین در زمان مناسب و بدون تأخیر.
- ۵- انسداد کامل مرز با استفاده از ابزار نوین در دستور کار مسئولان کشوری قرار گیرد و اعتبارات مناسب برای اجرای این مهم پیشبینی و برای اجرا به رده های صفی ابلاغ شود.
- ۶- ضروری است با هدف کنترل خودروهای حامل بار قاچاق سوخت، ایستگاه های ایست و بازرسی به دوربینهای مدار بسته، حرارتی و دید در شب و دستگاه های ایکسری تجهیز شود.
- ۷- افزایش حقوق کارکنان نیروی انتظامی به خصوص در نواحی مرزی. (ستاری؛ ۱۳۹۸)

بند دوم: راهبردهای پیشگیرانه اجتماعی

الف- راهکارهای فرهنگی

از جمله راهکارهای فرهنگی میتوان به موارد ذیل اشاره نمود:

۱- برنامه‌ریزی مناسب و قابل اجرا برای گسترش توریسم در این مناطق با توجه به توانهای گردشگری این بخش در زمینه اکوتوریسم و توریسم تجاری که موجب اشتغال برای ساکنین روستایی این بخش و درنهایت، افزایش درآمد آنان خواهد شد.

۲- اصلاح و ارتقای بافت فرهنگی حاکم بر خانواده ها به منظور افزایش فرهنگ قانون مداری.

۳- برای پیشگیری از قاچاق در بلندمدت باید بر مسئله آموزش سرمایه گذاری کافی صورت گیرد و رسانه های جمعی از قبیل رادیو، تلویزیون و مطبوعات در جهت آگاهسازی مردم اقدام کنند.

۴- نقش آموزشهای سنتی را نیز نباید از نظر دور داشت چرا که در جامعهای مانند استانهای مرزی که مردم به شدت سنتی هستند، تحت تأثیر آموزش سنتی قرار دارند و لذا روحانیون و نهادهای مذهبی میتوانند نقش مهمی را در آموزش اجتماعی شهروندان ایفا کنند.

۵- دستگاه های تبلیغاتی و مبلغین و رهبران فکری جامعه با ترویج و تبلیغ ساده زیستی و قناعت میتوانند عطش زیادهخواهی و تجملات را در میان متقاضیان و عرضهکنندگان سوخت کاهش داده و از حجم قاچاق سوخت بکاهند.

ب- راهکارهای اجتماعی

از جمله راهکارهای اجتماعی میتوان به موارد ذیل اشاره نمود:

۱- توزیع عادلانه امکانات و فرصتهای اقتصادی، اجتماعی، سیاسی و فرهنگی میان مناطق و اقشار مختلف در شهرستانهای مرزی.

۲- ارائه الگوهای مرجع و سبک های زندگی کم مصرف و بی تجمل، گسترش فرهنگ قناعت و صرفه جویی، ساده زیستی، ارج نهادن به کار و تلاش.

۳- توزیع عادلانه ثروت و کاهش فاصله طبقاتی، تقویت روحیه پسانداز و

سرمایه گذاری.

۴- تکمیل مجازات فعلی که جنبه اعتباری اقتصادی و جرائم مالی دارد، با مجازاتی که جنبه اعتباری و حیثیت اجتماعی دارند، میتواند در کاهش انگیزه قاچاق سوخت مؤثر باشد. (ستاری؛ ۱۳۹۸)

نتیجه گیری

قاچاق پدیده است که می تواند اقتصاد یک کشور را به مرزهای نابودی بکشاند. سوء استفاده های بین المللی با توجه به ظرفیت های آن ها و همچنین مطالبات داخلی بدون توجه به موج خسارت هایی که می تواند به زیر ساخت های کلان اقتصادی وارد شود از موضوعاتی می باشد که در قاچاق سوخت باید بدان توجه گردد. قاچاق همچون سایه ای بر فراز اقتصاد کشور قادر خواهد بود پیامدهای فردی و اجتماعی زیادی را در کشور فراهم آورد. عرضه و تقاضای خارج از تعرفه از ظرفیت های موجود در یک کشور و همچنین فروش سوخت در کشورهای همسایه قادر خواهد بود توان ظرفیت های سوخت رسانی در داخل کشور را به مرز ضعف بکشاند و منجر به اخلال در نظام اقتصادی گردد. از این رو توجه به مبارزه با این معضل موضوعی است که در هر کشوری بدان توجه فراوانی می شود. چه بسا که در حوزه حقوق بین الملل در این موضوع الزاماتی وجود دارد که کشورها خود را بدان ملزم می نمایند. در این مقاله سعی شد با بررسی مفاهیم مرتبط با قاچاق و سوخت، عناصر سه گانه مادی، معنوی و روانی مرتکبان این جرایم را مد نظر قرار دهیم. عنصر قانونی رفتار ارتكابی در قالب قوانینی همچون قانون قاچاق کالا و ارز مصوب ۱۳۹۲/۳/۱۰ و قانون امور گمرکی مصوب ۹۰/۸/۲۲ از مواردی می باشد که برای رفتار ارتكابی مسئولیت کیفری محرز نموده اند. همچنین عنصر مادی جرم قاچاق سوخت به عنوان سلسله اقداماتی که مرتکب بر مبنای آن اقدام به ورود یا خروج غیر مجاز سوخت های از مرزهای قانونی می نماید. عنصر روانی رفتار مزبور با اتکاء به قید قصد مرتکب در راستای بروز رفتارهای ارتكابی که می تواند منجر به ایراد ضرر به اقتصاد کشور گردد از موضوعاتی می باشد که در جرم انگاری رفتارهای مزبور بدان اشاره شده است. از این رو باید در نظر داشت که توجه به موارد فوق همگی نماینگر اهمیت جرم و رفتار ارتكابی از سوی قانون گذار

می باشد. بنابراین توجه به سیاست جنایی بارز و تاثیر گذار در مواجهه با این جرم از موضوعاتی است که نهادهای تقنینی در کشورمان به منظور اهمیت ارتکاب جرایم مزبور مد نظر قرار داده اند. رویکردی را که قانون گذار در مواجهه با این نوع جرایم به عنوان یک سیاست جنایی مد نظر قرار داده است را می توان در دو قالب مد نظر قرار داد. رویکردی کیفری و رویکردی غیر کیفری؛ رویکرد کیفری را می توان با تدوین قوانین جزایی و تعیین مجازات برای مرتکبین این نوع جرایم مد نظر به حساب آورد و رویکردهای غیر کیفری با استفاده از پیشگیری هایی همچون پیشگیری وضعی و اجتماعی از طریق توجه به الزامات پلیسی یا اجتماعی و مدنی از مواردی می باشد که دستگاه های قانون گذاری به منظور توقف یا کاهش جرایم ارتكابی مد نظر قرار داده اند.

منابع و مأخذ

الف) منابع فارسی

- احمدی، عبدالله (۱۳۸۶). «قاچاق کالا یا تجارت جرم». فصلنامه مطالعات پیشگیری از جرم، ۵ (۲): ۱۹۱-۱۲۰.
- بچر، ژان لوک و کلوز، نیکلا (۱۳۹۲). «جرم اقتصادی و کنترل آن». ترجمه: شهرام ابراهیمی. مجله حقوقی دادگستری، ۵ (۲): ۱۴۷-۱۷۴.
- مجتهدزاده بیرق، سارا (۱۳۸۹). جنبه های حقوقی سرمایه گذاری خارجی در زمینه انتقال تکنولوژی در ایران، به راهنمایی غلام نبی فیضی چکاب، تهران: دانشکده پیام نور تهران مرکز.
- قاسم، قزوینی (۱۳۷۵). قاچاق کالا و ارز از دیدگاه حقوق کیفری ایران به استناد به مصوبه سال ۱۳۸۴ مجمع تشخیص مصلحت نظام». مجله پژوهشهای حقوقی، ۱۴۷: ۱۰-۱۶۹.
- جلیل پیران، ابراهیم (۱۳۹۷). عدالت اجتماعی در اسلام. ترجمه هادی خسروشاهی و محمدعلی گرامی، جلد اول، تهران: نشر کلبه شروق.
- لازرژ، کریستن (۱۳۹۰). درآمدی بر سیاست جنایی، ترجمه علی حسین نجفی ابرندآبادی، تهران: انتشارات میزان.
- احمدی، عبدالله، جرم قاچاق کالا و ارز، نشر قانون، سال ۱۳۸۵
- دهخدا، علی اکبر، لغت نامه، مؤسسه انتشارات و چاپ دانشگاه تهران، بهار ۱۳۷۷، ذیل مدخل (قاچاق) ص ۲۵۶
- جعفری لنگرودی، محمد جعفر، ترمینولوژی حقوق، چ ۸، تهران کتابخانه گنج دانش، ۱۳۷۸، ذیل قاچاق ص ۳۶۱
- جلالیان، حمید، کهنه پوشی، سیدهادی. تأثیر قاچاق کالا بر اقتصاد شهرهای مرزی (مطالعه موردی میرآباد شهرستان مریوان) شماره ۳۲ پاییز ۱۳۹۲ ص ۶۱
- رضویه، عباسعلی، ۱۳۸۸، فرهنگنامه رضویه، ج ۲، تهران، مشکوه
- رضویان و همکاران بررسی قاچاق کالا از مرزهای جنوب ایران سال (۱۳۸۹) ص ۶۵

- گمرک جمهوری اسلامی ایران (تاملی بر قاچاق کالا و مواد مخدر) گزارش ش ۱۴۹ مؤسسه مطالعات و پژوهشهای بازرگانی، نحوه تنظیم فرم های گمرکی براساس سیستم آسیکودا، چ ۱
- زینال زاده، علی، مقاله «قوانین ناظر بر قاچاق کالا» مندرج در روزنامه اصلاحات شماره ۲۰۸۹۸ مورخ ۱۳۷۵/۶/۲۹.
- گیسویی، عباس، مقاله «نقش ضابطین در پیشگیری از اطاله دادرسی» مندرج در نشریه دادرسی، شماره ۱۳۸، بهمن و اسفند ۱۳۹۸
- واعظی، شاپور ۱۳۸۹، مبانی شناخت اصول از اقتصاد و بازرگانی انتشارات گمرک چاپ سی و چهارم.
- سیف الله مراد، (۱۳۸۷)، قاچاق کالا در ایران، مجلس شورای اسلامی ایران، تهران: مرکز پژوهشها، چاپ اول
- ستاری، بهزاد، جعفری، جلال مقاله «عوامل موثر بر قاچاق سوخت و راهکارهای پیشگیری از آن»، همایش های پژوهش های دینی، علوم اسلامی، فقه و حقوق در ایران و جهان اسلام، دوره ۲
- پورعجم، صابر، ساریخانی، عادل، مقاله «سیاست جنایی در قبال قاچاق فرآورده های نفتی در آموزه های اسلامی و الزامات بین المللی»، نشریه: فقه جزای تطبیقی، شماره ۱۰

(ب) منابع لاتین

- Sharon, S & Weber, L (۲۰۰۶). Borders Mobility and Technologies of Control. Netherlands: Springer Netherlands.
- Tilley, N (۲۰۰۵). Crime Prevention and System Design, Handbook of Crime Prevention and Community Safety. Cullompton: Willan

(پ) قوانین و مقررات داخلی و بین المللی

- قانون مجازات اسلامی ۱۳۹۲ با الحاقات و اصلاحات ۱۳۹۹
- قانون مبارزه با قاچاق کالا و ارز مصوب ۱۳۹۲
- قانون امور گمرکی مصوب ۱۳۹۰
- قانون نیروی انتظامی جمهوری اسلامی ایران مصوب ۱۳۶۹

- قانون مبارزه با قاچاق کالا و ارز - مصوب ۱۳۹۲
- کنوانسیون سازمان ملل متحد برای مبارزه با فساد (مصوب ۱۳۸۲/۸/۹ هجری شمسی برابر با ۳۱ اکتبر ۲۰۰۳ میلادی)